

Особливості формування моральної свідомості учнів старшого шкільного віку //Теорія і практика формування громадянських цінностей старшокласників: Зб. наук. - метод. праць – Ж.: Вид-во ЖДЦНТЕІ, 2004. – С.51-53 (0,07 арк.)

Антонова О.Є.

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВДОМОСТІ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В основу розбудови сучасної системи освіти в Україні покладено принцип гуманізації, з яким пов'язували та пов'язують відродження духовності провідні вітчизняні вчені та педагоги (В.О.Сухомлинський, В.І.Вернадський, О.В.Білоусова, Г.О.Балл, І.Д.Бех та інші). Гуманізація розглядається ними як засіб збереження суспільства від насилля, споживацтва і вкорінення в ньому совісті, милосердя, працелюбності, віри в безмежну творчість людини.

Проблема формування моральних цінностей у старшокласників має свою специфіку і розв'язується у досить складних умовах. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається суттєва девальвація духовно-моральних цінностей молоді (гуманістичні цінності не є популярними у молодіжному середовищі). Крім того, для значної частини молодих людей провідними стають матеріальні пріоритети.

Формування моральної свідомості особистості здійснюється поступово, залежно від її вікових особливостей, шляхом поглибленого розуміння змісту моральних норм і вимог та оволодіння більш складними формами поведінки.

Особливо визначним для формування моральної свідомості є юнацький вік - один з найскладніших і найбільш важливих та відповідальних у плані формування особистості періодів. У цьому віці якості і властивості особистості, що формується, набувають єдності і цілісності. Життєва позиція визначається світоглядом і переконаннями; відношення до людей - моральними і етичними нормами; прагнення до знань - науковими інтересами; тяга до мистецтва і літератури - естетичними потребами і смаками. На думку дослідників (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Ю.З.Гильбух, І.С.Кон та інші) ранній юності властиві істотні якісно-своєрідні процеси розвитку, що характеризують останній завершальний етап формування особистості. Саме у цьому віці, на основі цілком нової соціальної ситуації розвитку, відбуваються докорінні зміни у змісті й співвідношенні основних мотиваційних тенденцій юнаків і дівчат, що визначають перебудову на цій основі і всіх інших психологічних особливостей.

Основним психологічним новоутворенням у старшому шкільному віці більшість науковців вважає самовизначення юнака. Проте, деякі дослідники вважають, що слід говорити лише про психологічну *готовність* до

самовизначення (життєвого, особистісного, професійного), оскільки мова йде про наміри, бажання, прагнення, плани на майбутнє тощо.

До психологічних новоутворень належить і система моральних поглядів і переконань юнака. Моральний світогляд втілює в собі моральні прагнення школярів і таким чином організує і самі спонукання, і пов'язану з ними поведінку учнів. Моральний світогляд починає складатися задовго до старшого шкільного віку. Однак, тільки в юнацькому віці він починає являти собою таку сталу систему моральних ідеалів і принципів, яка стає постійно діючою моральною спонукою, яка опосередковує всю поведінку, діяльність юнака, його ставлення до оточуючої дійсності і до самого себе.

Моральна свідомість, як один з основних елементів в системі новоутворень юнацького віку, складається з багатьох компонентів (моральні погляди, почуття, вчинки), основним, базовим серед яких є моральні переконання.

Формування моральних переконань, як і свідомості особистості в цілому, є соціально детермінованим процесом. Неодмінною умовою виникнення переконань у людини є усвідомлення нею змісту і об'єктивної необхідності моральних норм суспільства та їх добровільне і самостійне дотримання у конкретних життєвих ситуаціях. За цієї умови суспільні моральні норми перетворюються на внутрішні еталони і мотиви поведінки людини. Результатом такого перетворення і є виникнення в особистості моральних переконань. Моральні переконання - це структурно-функціональне новоутворення, яке поєднує у собі водночас як елементи свідомості, так і елементи практики, реальної поведінки людини.

Отже, моральні переконання - це суспільні моральні вимоги, норми, принципи, що трансформувалися у процесі виховання і власного життєвого досвіду людини в її індивідуально значущі еталони поведінки і слугують їй мотиваційною основою вибору моральних вчинків. Вони утворюють надзвичайно складний компонент у структурі свідомості людини, а їх вияв у реальній поведінці зумовлюється багатьма чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Моральні переконання не виникають у дитини зненацька і на точно визначеній часовій межі її становлення як особистості. У своєму розвитку вони проходять ряд послідовних етапів: від елементарних уявлень дитини до зрілих переконань дорослої людини. Виникнення у дитини моральних переконань нерозривно пов'язано з особливостями засвоєння нею моральних вимог, правил, норм та способами регуляції поведінки.

Юнацький вік є вирішальним етапом формування моральних переконань. Це період, коли відбуваються кардинальні зміни у соціальному становищі дитини (соціальної ситуації розвитку). Перед старшокласниками вперше постає серйозна проблема - вибір свого життєвого шляху. Необхідність розв'язання цієї проблеми великою мірою позначається на всій психіці старшокласника, на його ставленні до життя, до себе самого. Знайти своє місце у житті, суспільстві означає не лише обрати професію, але й визначити для себе моральні цінності, а на їх основі - лінію моральної поведінки.

Формування моральних переконань в юнацькому віці зумовлюється також глибоким усвідомленням особою нерозривного зв'язку між моральною цінністю вчинку і його мотивами. Учні старших класів аналіз вчинку розпочинають із з'ясування мотивів і лише на цій основі роблять висновок про його моральну цінність. Крім того, старшокласники при оцінці вчинку здатні враховувати і такий важливий момент, як необхідність відповідності між метою і засобами, за допомогою яких людина досягає цієї мети.

Таким чином, учні старшого шкільного віку досягають такого ступеня соціального і психічного розвитку, за якого вони стають спроможними свідомо і самостійно здійснювати не тільки вибір морального вчинку, а й вибір самих моральних цінностей (норм, принципів, ідеалів), що забезпечує їм високий рівень свідомої саморегуляції поведінки і всієї діяльності в цілому. Завдяки цьому моральні переконання у ранньому юнацькому віці вперше виступають у свідомості особи як системні, структурно завершені утворення, в яких відносно чітко виражені функції раціонального, емоційного та вольового компонентів.

Література:

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості //Педагогіка і психологія. - 1997. - № 1. - С. 124-129.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації //Рідна школа. - 1999. - №12. - С.15-19.
3. Білоусова В. О. Життєві та етичні цінності старшокласників: Цінності освіти і виховання: наук.-метод, збірник /За заг. ред. О.В. Сухомлинської, ред. П.Р. Ігнатенка, Р.П. Скульського. - К, 1997. - 224с.
4. Вірковський А.М. Гуманістичний ідеал старшокласника як науково-теоретична та дослідницька проблема //Педагогіка та психологія: Зб. наукових праць. – Випуск 19. – Ч.2. – Харків: ХДПУ, 2001. – С.49-53.
5. Всебічний розвиток особистості студента: Матеріали науково-практичної конференції /За ред. Д.О.Тхоржевського. – Ірпінь, 2001. – 598 с.
6. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник: У 2-х ч. – Ч.ІІ: Технологія соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів /За заг. Ред О.А.Дубасенюк. – Житомир, 2001. – 192 с.
7. Формирование личности старшеклассника /Под ред. И.В.Дубровиной. - М.: Педагогика, 1989. - 168с.